

ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ У РІЗНІ СФЕРИ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

IMPLEMENTATION OF MEDIATION IN VARIOUS SPHERE OF SOCIAL LIFE IN UKRAINE: PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION

Гамбург І.А.,

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права
Класичного приватного університету*

Гамбург С.Л.,

студент

*Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті визначено особливості правової регламентації сутності та впровадження медіації в Україні. Висвітлено проблеми у законодавчому забезпеченні та практичному застосуванні медіації як альтернативного способу вирішення спорів (конфліктів). Проаналізовано практику Європейського суду із прав людини щодо справ проти України. Сформульовано пропозиції для подальшого розвитку процесу впровадження медіації у різні сфери суспільного життя в Україні з урахуванням передового світового досвіду та національної специфіки.

Ключові слова: медіація, спір (конфлікт), способи вирішення спорів, законодавство, світовий досвід, судовий процес.

В статье определены особенности правовой регламентации сущности и внедрения медиации в Украине. Освещены проблемы в законодательном обеспечении и практическом применении медиации как альтернативного способа разрешения споров (конфликтов). Проанализирована практика Европейского суда по правам человека по делам против Украины. Сформулированы предложения для дальнейшего развития процесса внедрения медиации в различные сферы общественной жизни в Украине с учетом передового мирового опыта и национальной специфики.

Ключевые слова: медиация, спор (конфликт), способы разрешения споров, законодательство, мировой опыт, судебный процесс.

The article describes the features of the legal regulation of the essence and implementation of mediation in Ukraine. Issues of legislative provision and practical application of mediation as an alternative way of resolving disputes (conflicts) are highlighted. The practice of the European Court of Human Rights on cases against Ukraine is analyzed. The proposals for further development of the process of implementing mediation in various spheres of public life in Ukraine are formulated in accordance with the best international experience and national specificity.

Key words: mediation, disputes (conflicts), dispute resolution, legislation, world experience, litigation.

Постановка проблеми. Визначальними засадами розвитку нашої держави має бути дотримання конституційних положень, відповідно до яких людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3 Конституції України); кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних дій (ст. 55 Конституції України) [1]. У сучасних умовах політичної й економічної кризи, реалізації державних реформ виникає нагальна потреба пошуку інноваційних підходів до вирішення проблем у всіх сферах суспільного життя, удосконалення традиційних і впровадження альтернативних способів з урахуванням передового світового досвіду та національних особливостей.

Невід'ємною частиною як приватного, так і публічного життя є наявність конфліктів, спорів (сімейних, трудових, господарських, податкових тощо), що потребує застосування певних способів їх вирішення, основний серед яких – судовий. Проте фахівці зазначають, що на сьогодні система правосуддя в Україні має низку істотних недоліків: велика завантаженість судів, тривалість і складність судового процесу, значні судові витрати, недостатня розвиненість механізмів змагальності та рівності сторін у процесі, гласність судового розгляду, що призводить до розголошення конфіденційної інформації, брак загальноприйнятних критеріїв справедливості. Відтак рішення суду породжують негативну реакцію у сторін. Як наслідок, спір припиняють силовим шляхом або іншим способом, але не вирішують [2, с. 92]. Такий стан правосуддя, прагнення України до європейської та світової інтеграції спонукає до пошуку і впровадження альтернативних спо-

собів вирішення спорів. Найбільш ефективним альтернативним способом вирішення ситуації є, на нашу думку, використання посередництва (медіації).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерельною базою нашого дослідження є наукові публікації про теоретичні засади медіації, особливості її застосування до певних видів спорів, міжнародний досвід впровадження медіації тощо таких фахівців, як Н. Мазаракі [2], Ю. Крисюк [3], О. Кармаза [4] та інші. Публікаціям згаданих учених бракує аналізу національного (чинного та перспективного) законодавства про медіацію, практики Європейського суду із прав людини (далі – ЄСПЛ), особливо стосовно справ проти України з рекомендаціями для правової регламентації медіації у нашій державі.

Метою статті є визначення особливостей правової регламентації сутності та впровадження медіації в Україні, висвітлення проблемних аспектів та формулювання пропозицій для подальшого розвитку з урахуванням передового світового досвіду і національної специфіки.

Виклад основного матеріалу. Медіація (лат. mediatio, англ. mediation – посередництво) – це категорія, що використовується як неюридичними (психологія, соціологія, конфліктологія, антропологія тощо), так і прикладними юридичними (юридична психологія, юридична конфліктологія тощо) науками. Отже, вона є комплексним соціальним інститутом і в загальному розумінні визначається як вид альтернативного врегулювання спорів, метод вирішення конфліктів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх учасників спору [5].

Юридична енциклопедія дає два визначення медіації: 1) у міжнародному праві – посередництво третьої незаінтересованої держави в міжнародному спорі суб'єктів міжнародного права; 2) у приватному праві – один з альтернативних (позасудових) методів вирішення конфліктів, згідно з яким незаінтересований посередник (медіатор) допомагає сторонам досягти шляхом переговорів добровільної та взаємовигідної угоди [6, с. 610]. Робимо висновок, що в публічному праві медіація не застосовується, що вважаємо дискусійним.

Єдиним чинним нормативно-правовим актом в Україні, де використовується термін «медіація», є Положення про надання безоплатної первинної правової допомоги в Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, затверджене Наказом Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 4 травня 2016 р. № 320. У ньому зафіксовано таке визначення: медіація – це діяльність професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу і врегулювання спору самостійно самими учасниками [7]. Така дефініція не окреслює сфери застосування медіації, що є принципово важливим для її впровадження.

27 березня 2015 р. на другій сесії VIII скликання Верховної Ради України був поданий проект закону про медіацію за ініціативою таких народних депутатів, як А.І. Шкрум, О.І. Сироїд, В.Ю. Пташник та інші (№ 3665), а 9 квітня 2015 р. народними депутатами України С.В. Ківаловим і В.Й. Развадовським подано на розгляд альтернативний проект закону України «Про медіацію» (№ 2480-1). На третій сесії 17 грудня 2015 р. перший із названих проектів був зареєстрований. 3 листопада 2016 р. було прийнято Постанову Верховної Ради України про прийняття за основу Закону України про медіацію, дано доручення Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя доопрацювати зазначений законопроект з урахуванням зауважень і пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи та внести його на розгляд Верховної Ради України у другому читанні [8].

Відповідно до згаданого законопроекту, медіація – це альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторони спору намагаються в рамках структурованого процесу за участі медіатора досягти згоди для вирішення їхнього спору (ст. 2). Відповідно до ст. 3 законопроекту «Сфера застосування медіації», остання може застосовуватися у будь-яких конфліктах (спорах), зокрема цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у кримінальних провадженнях та справах щодо адміністративних правопорушень [9]. Саме ці положення були предметом зауважень у Висновках Верховного Суду України на проект закону про медіацію, зокрема про недоцільність використання її у певних кримінальних провадженнях щодо всіх категорій злочинів, бо це не узгоджується із загальними завданнями відповідного законодавства, зокрема із завданням запобігання злочинам шляхом покарання за їх вчинення. Верховний Суд України також звернув увагу на недосконалість норм законопроекту щодо термінології, статусу медіатора, процедури медіації тощо [10].

Аналізуючи законопроект, робимо висновок, що запропонований інститут медіації швидше доповнює, а не змінює чинні інститути, такі як примирення у кримінальному й адміністративному процесі, мирова угода у цивільному та господарському процесі. Проте більш новачійним вважається положення, що медіація може бути застосована у разі виникнення конфлікту (спору) як до звернення до суду (третейського суду), так і під час або після судового чи третейського провадження, зокрема під час виконавчого провадження. Тим більше воно корелюється із пропозиціями ЄСПЛ.

Так, у зв'язку з низьким показником виконання судових рішень в Україні громадяни вимушені подавати заяви до ЄСПЛ. Надію на позитивне вирішення справи збільшує прийнятий у 2006 р. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду із прав людини» [11]. Останніми роками Україна займала 3–5 місця за кількістю скарг, що розглядаються в ЄСПЛ. За 2016 р. ЄСПЛ отримав 18 150 заяв від українців. З них 65% стосуються невиконання рішень національних судів [12].

ЄСПЛ зазначає, що, розглядаючи справи проти України, ризикує стати частиною української системи виконання судових рішень та замінити собою українські органи влади. Таке завдання несумісне з допоміжною роллю, яку Суд має відігравати щодо договірних сторін. Основне завдання ЄСПЛ – на прикладі конкретних справ зробити висновки про те, чого не вистачає у правовій системі тієї чи іншої держави, дати поради, враховуючи те, що всі держави-підписанти Конвенції про права людини погодилися на її умови і вибудовують свою систему таким чином, щоб права людини були захищені. Тому 12 жовтня 2017 р. Велика палата ЄСПЛ ухвалила безпрецедентне рішення у справі «Бурмич та інші проти України», об'єднавши таким чином понад 12 000 скарг, поданих проти України, в один кейс. Скарги стосуються систематичного невиконання рішень національних судів. Усі вони були вилучені з реєстру ЄСПЛ і передані Комітету міністрів Ради Європи для забезпечення контролю за виконанням рішення у справі «Бурмич проти України». Усім скажникам за цими справами протягом трьох місяців мали виплатити присуджені їм суми, зокрема моральну компенсацію (по 2 000 євро). За прострочення Комітетом міністрів буде нарахована пеня в розмірі 3% [13].

Не менш цікавим є рішення п'ятої секції ЄСПЛ від 19 жовтня 2017 р. щодо справи І.Г. Бубенець і ще шістьох осіб проти України, яку прийнято «у зв'язку з відсутністю будь-якого ефективного засобу правового захисту в національному законодавстві України» [14]. Суть рішення полягає в тому, що після отримання погоджувальних листів від громадян та уряду України заявники відмовляються від будь-яких подальших претензій проти України стосовно фактів, що виникають у цих заявках, за умови зобов'язання уряду сплачувати їм суми, зазначені у додатній таблиці (від 500 до 3 600 євро).

Аналізуючи згадані ситуації, фахівці скептично зазначають, що «у нас не прийнято виконувати рішення, <...> ми продовжуємо збільшувати суму і навантаження на державний бюджет». Науковці висуюють пропозиції щодо організації парламентських слухань із відповідних питань, можливості застосування заявниками інших механізмів правового захисту в національних судах [13].

Остання пропозиція є слушною. Безумовно, найпоширеніший спосіб захисту – судовий. А оскільки судовий розгляд потребує багато часу та зусиль, потрібно активніше впроваджувати альтернативні засоби вирішення спорів. Зважаючи на низький показник виконання судових рішень, особам, які мають звернутися до виконавчої служби за виконанням на свою користь судового рішення, варто шукати альтернативний спосіб виконання судового рішення. Крім того, іноді особи звертаються до суду за захистом свого права з вимогою, виконати яку у примусовому порядку неможливо. Адже державний виконавець діє у спосіб та у межах повноважень, наданих йому законом. І якщо закон не містить способу виконання тієї чи іншої вимоги, то і примус у цьому разі малоефективний. Альтернативним способом вирішення ситуації є, на нашу думку, використання посередництва (медіації).

Як було зазначено, медіація є позасудовим способом вирішення спорів із залученням професійного посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту проаналізувати ситуацію таким чином, щоб вони могли самостійно обрати варіант рішення, який відповідатиме їхнім

інтересам і задовольнити їхні потреби. Основною відмінністю медіації від інших способів вирішення конфліктів є те, що вона не зосереджується на пошуку та доведенні правоти тієї чи іншої сторони. Метою медіації є досягнення консенсусу, спільного рішення, що буде прийнятним і бажаним для обох сторін. Це є безумовною перевагою застосування медіації у процедурі виконавчого провадження, адже на цьому етапі вирішення спору вже є судове рішення, що підтверджує юридичну правоту однієї із сторін.

Отже, практика застосування медіації у зарубіжних країнах визначає такі її переваги: відносна швидкість вирішення спору, економія матеріальних та часових ресурсів, узгодження інтересів кожної зі сторін спору (конфлікту) тощо. Важливим для України є те, що широке впровадження медіації сприятиме зменшенню навантаження на судові органи, економії коштів державного та місцевих бюджетів.

На сьогодні проект закону України про медіацію готується на друге читання (уже 2 роки). Це підтверджує незацікавленість держави у впровадженні медіації у суспільне життя, хоча повільно процес іде: в Україні створені та діють громадські об'єднання (Українська академія медіації

(м. Одеса), Український центр медіації (м. Київ), Школа медіації Академії адвокатури України (м. Київ) тощо); у навчальних закладах Києва, Харкова, Одеси, Львова та інших міст проходить підготовка та підвищення кваліфікації медіаторів.

Висновки. Впровадження альтернативних способів вирішення конфліктів (спорів), зокрема медіації (посередництва), у різних сферах суспільного життя в Україні є справою нагальною та доцільною. Насамперед слід доопрацювати з урахуванням Висновків Верховного Суду України і рекомендацій ЄСПЛ та прийняти Закон України «Про медіацію» для створення законодавчої бази впровадження її в Україні. Наступний крок – створення інституту законодавства з ретельно виваженими, узгодженими, детально регламентованими нормами щодо термінології, принципів та порядку проведення медіації, статусу медіатора, прав та обов'язків сторін медіації, відповідальності учасників процедури медіації, підготовки медіаторів і тому подібне. Зазначена правова регламентація має враховувати базові принципи медіації: добровільність участі, конфіденційність, нейтральність та неупередженість посередника, самовизначення сторін, гнучкість процесу тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Мазаракі Н. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2016. № 1. С. 92–100.
3. Крисюк Ю. Медіація як позасудовий спосіб вирішення спорів: історія впровадження в зарубіжних країнах і перспективи для України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2016. Вип. 38. Т. 2. С. 154–157.
4. Кармаза О. Інститут медіації: основні концепції розвитку. Підприємство, господарство і право. 2017. № 2. С. 24–28.
5. Медіація // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Медіація>.
6. Медіація. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ, 1998–2004. Т. 3.
7. Положення про надання безоплатної первинної правової допомоги в Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України: затверджене наказом Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 4 травня 2016 р. № 320. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0753-16/ed20160504#n22>.
8. Про прийняття за основу проекту Закону України про медіацію: Постанова Верховної Ради України від 3 листопада 2016 р. № 1725-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 48. Ст. 828.
9. Проект Закону про медіацію. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54558.
10. Висновок Верховного Суду України про проект Закону про медіацію. URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/2A9EB2E394D8B0F5C2257E3C0041866D](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/2A9EB2E394D8B0F5C2257E3C0041866D).
11. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду із прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 260.
12. 65% заяв до Європейського суду із прав людини з України – на невиконання рішень судів. URL: http://zib.com.ua/ua/127384-65_zayav_do_espl_z_ukraini_na_nevikonannya_rishen_sudiv.html.
13. «Бурмич та інші проти України»: понад 12 тисяч скарг до Європейського суду із прав людини об'єднано в один кейс. URL: <http://yur-gazeta.com/golovna/burmich-ta-inshi-proti-ukrayini-ponad-12-tis-skarg-v-espl-obednano-v-odin-keys.html>.
14. Рішення Європейського суду із прав людини від 19 жовтня 2017 р. щодо справ І.Г. Бубенець і ще шістьох осіб проти України. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B9g90s55-N4BNFdqR1RSSUNvZUK/view>.